

Raadpleegbaarheid van advocatenarchieven

Een deontologische brug te ver?

Harald Nilens

In 2013 verwierf het Studie- en Documentatiecentrum voor Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (CegeSoma) het archief van Frédéric Eickhoff. Tijdens de Tweede Wereldoorlog verdedigde deze advocaat ongeveer 2500 verzetslieden voor de Duitse militaire rechtbanken. Tijdens deze verwerving doken heel wat vragen op omtrent de raadpleging van dergelijke archiefbestanden. De belangrijkste vraag was welke beperkingen het beroepsgeheim nog oplegt met betrekking tot het archief van de advocaat na diens overlijden?¹

Archieven van advocaten kunnen bijdragen tot inzicht in de werking van ons rechtssysteem, net zoals archieven van rechtbanken. België kent op vlak van wetenschappelijk onderzoek naar de advocatuur een achterstand ten opzichte van andere landen. Advocatenarchieven kunnen mogelijk een stimulans betekenen voor meer wetenschappelijk onderzoek naar de Belgische advocatuur. Uit onderzoek via Archiefbank Vlaanderen bleek echter dat dergelijke archieven dun gezaaid zijn in Vlaamse en Brusselse archiefinstellingen. Voldoende duidelijkheid omtrent dit type archief zou hierin verandering kunnen brengen.

WAT IS EEN ADVOCATENARCHIEF?

Advocatenarchieven zijn privaatrechtelijke archieven en worden gevormd door de advocaat binnen zijn advocatenpraktijk. Ze kunnen dus als bedrijfsarchief bestempeld worden, aangezien ze bestaan uit zaak- en cliëntdossiers en boekhoudkundige stukken, personeeldossiers, enz. die deel uitmaken van de dagelijkse werking van het advocatenkantoor. Toch bevatten lang niet alle in archieven bewaarde archiefbestanden gevormd door advocaten zaak- en cliëntdossiers en hebben ze soms geen enkele link met hun beroep. Vermenging met het

persoonlijk archief van de advocaat, die naast zijn praktijk ook nog op andere terreinen actief is (bijv. als politicus), komt eveneens voor. Hierbij gaat het veelal over stukken met betrekking tot behandelde zaken die in het persoonlijk archief terecht komen. Advocatenarchief wordt daarom het best als volgt gedefinieerd:

“Bedrijfsarchief van een advocaat — al dan niet vermengd met persoonlijk archief — dat archiefstukken met betrekking tot de dagelijkse werking van dat advocatenkantoor en/of zaak- en cliëntdossiers bevat, opgemaakt of ontvangen door de archiefvormer uit hoofde van zijn functie als

advocaat en onderhevig aan het beroepsgeheim van de advocaat.”

Het beroepsgeheim heeft geen betrekking op ‘alle’ stukken die deel uitmaken van een advocatenarchief. In grote lijnen rust er enkel een beroepsgeheim op de zaak- en cliëntdossiers. Uit onderzoek van de aanwezige advocatenarchieven bij CegeSoma en interviews met medewerkers van Vlaamse archiefinstellingen werd een beeld gevormd van wat in deze dossiers kan worden aangetroffen. Een eerste vaststelling was dat de inhoud van de dossiers sterk uiteenloopt. Er zijn zowel lijvige dossiers, als haast lege dossiermappen. De aard van de aanwezige stukken is daarnaast zeer divers. Ze zijn onder te verdelen in drie grote groepen, zoals duidelijk wordt in onderstaand schema.

Ten eerste zijn er de stukken eigen aan een dossier en deze zijn strikt vertrouwelijk. Tenslotte bevinden zich in zaak- en cliëntdossiers ook kopieën en uittreksels van stukken afkomstig uit gerechtelijk dossiers. Deze kunnen zeer uiteenlopend zijn van aard. De dossiers kunnen ook stukken bevatten die niet opgemaakt zijn door de archiefvormer.

HET BEROEPSGEHEIM VAN DE ADVOCAAAT

De zaak- en cliëntdossiers die een advocaat aanlegt vallen onder het beroepsgeheim van de advocaat. Deze professionele zwijgplicht is een belangrijke factor bij het omgaan met advocatenarchief. Het beroepsgeheim van een advocaat komt voort uit drie verschillende belangen: het belang van de cliënt, dat van de advocaat

zelf en in een ruimer kader, het belang van de gemeenschap. Het beroepsgeheim is bijgevolg in verschillende opzichten een verplichting. In de eerste plaats is het een wettelijke verplichting die zijn grondslag vindt in de artikelen 6 en 8 van het *Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens* en het niet naleven van deze bepalingen wordt gesanctioneerd door art. 458 van het Belgisch Strafwetboek. Binnen de advocatuur is het ook een deontologische verplichting, vastgelegd in de deontologische code. Een schending van het beroepsgeheim leidt tot tuchtsancties tegen een advocaat. Tot slot is het beroepsgeheim ook een contractuele verplichting van de advocaat ten opzichte van zijn cliënt. Schending ervan staat gelijk met contractbreuk.

Het beroepsgeheim dient een specifiek doel. Een cliënt moet op een zo goed mogelijke manier geïnformeerd worden over zijn juridische toestand. Enkel zo kan de verdediging van een cliënt optimaal voorbereid worden. Hiertoe is het noodzakelijk dat een cliënt in volle vrijheid en vertrouwen kan spreken tegen zijn raadsman, zonder zich zorgen te moeten maken over de gevolgen. Dit is natuurlijk enkel mogelijk wanneer een cliënt de garantie heeft dat zijn advocaat onder geen beding de toevertrouwde informatie kan/moet prijsgeven. Anders zou deze informatie tegen de cliënt zelf kunnen gebruikt worden. Dit principe vormt de kern van het beroepsgeheim van de advocaat. Een advocaat mag enkel informatie vrijgeven wanneer dit in het belang van de cliënt is of wanneer de cliënt hem hier toe uitdrukkelijk de toestemming geeft. De vrijgave van de informatie mag ook niet wettelijk verboden zijn.

Bij het verlenen van juridische bijstand is alle informatie die een cliënt aan zijn advocaat geeft, zowel schriftelijk als mondeling beschermd door het beroepsgeheim. Toch is het beroepsgeheim niet allesomvattend. Algemeen geldt de regel dat informatie, die op legale manier in handen van derden komt, niet meer onder het beroepsgeheim valt, bijv. informatie die door de cliënt zelf wordt vrijgegeven. Wanneer een cliënt zijn eigen dossier

overdraagt aan een archiefdienst, is er geen enkel probleem ten aanzien van het beroepsgeheim. Ook officiële documenten vallen niet onder het beroepsgeheim. Vandaar ook de duidelijke tweedeling in het overzicht dat de inhoud van zaak- en cliëntdossiers schematisch weergeeft.

Momenteel heeft het beroepsgeheim in België een absoluut karakter. Dit wil zeggen dat het in principe onder geen enkel beding kan verbroken worden. De *Codex Deontologie voor Advocaten* is hierover zeer duidelijk: “Het beroepsgeheim strekt zich uit tot alle vertrouwelijke informatie die de advocaat in de uitvoering van zijn opdracht verneemt of vaststelt en geldt onbeperkt in de tijd.” Het beroepsgeheim van de advocaat vervalt met andere woorden nooit, noch na het verstrijken van een bepaalde tijdsperiode, noch na het overlijden van de raadsman en/of diens cliënt. Toch wordt binnen de huidige Belgische rechtsleer deze invulling van het beroepsgeheim wel eens in vraag gesteld. Zo is advocaat Dirk Van Gerven in het *Tijdschrift voor privaatrecht* van mening dat het beroepsgeheim zo lang moet blijven gelden als nuttig is voor de verdediging van de cliënt. Dit is een zeer logische invulling van het beroepsgeheim. In de Europese, noch in de Belgische wet- en regelgeving staat immers vermeld dat het beroepsgeheim een absolute zwijgplicht voor advocaten inhoudt. In andere Europese landen is dit dan ook niet het geval. Onder andere in Duitsland en het Verenigd Koninkrijk kan een advocaat door zijn cliënt ontslagen worden van zijn beroepsgeheim, waarna hij vrij mag spreken. Dit is binnen een absolute invulling van het beroepsgeheim, zoals in België niet mogelijk.

Een invulling van het beroepsgeheim die niet absoluut is, hoeft uiteraard niet te betekenen dat na bijv. het overlijden van de cliënt het beroepsgeheim zomaar kan verdwijnen. Het beroepsgeheim blijft nog doorwerken in de mate dat het van belang is voor de nalatenschap van de cliënt in kwestie en diens erfgenamen. Hieronder vallen immers niet enkel materiële belangen, maar ook eventuele schade die berokkend zou

kunnen worden aan de goede naam van de overleden cliënt. Dit brengt ons bij een ander element dat in beschouwing genomen moet worden met betrekking tot advocatenarchief: bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Zelfs indien het beroepsgeheim buiten beschouwing zou worden gelaten, bevatten de archiefbestanden van een advocaat privacygevoelige informatie.

Zaak- en cliëntdossiers bevatten vaak verschillende documenten die persoonsgegevens en andere vertrouwelijke informatie bevatten over de personen die betrokken partij waren bij een dossier. Dit geldt niet enkel voor stukken die onder het beroepsgeheim vallen. Hoewel deze informatie mogelijk zeer nuttig kan zijn voor historisch en ander wetenschappelijk onderzoek, mag hiermee niet al te licht worden omgesprongen. Dit geldt voor zowel de archivaris als de archiefgebruiker.² Hoe met betrekking tot advocatenarchieven privacybescherming in de praktijk het best kan aangepakt worden, komt later in dit artikel nog aan bod.

BEROEPSGEHEIM EN ARCHIEF: ONVERZOENBAAR?

Uit de korte schets van de inhoud en draagwijdte van het beroepsgeheim in België, kan dus opgemaakt worden dat het absolute karakter van het beroepsgeheim in principe niet toestaat dat stukken gebonden aan dit beroepsgeheim ooit geraadpleegd kunnen worden door derden die buiten de vertrouwensrelatie tussen de advocaat en zijn cliënt staan. Ook archiefinstellingen en hun archiefgebruikers behoren immers tot die groep van derden. De toegang tot advocaten-dossiers is strikt beperkt tot de advocaat en zijn cliënt. Maar de opdracht van archivariissen en archiefdiensten bestaat er niet in om de toegang tot archieven te beperken, maar integendeel om een zo breed mogelijke raadpleegbaarheid en toegankelijkheid van archieven na te streven. Zonder het ontsluiten en openstellen van archieven, worden zowel de archivistiek als de archieven vrijwel nutteloos. Het is ook voor geen enkele archiefinstelling praktisch of financiële haalbaar om een grote hoeveelheid archiefbestanden te

“HOEWEL DEZE INFORMATIE MOGELIJK ZEER NUTTIG KAN ZIJN VOOR HISTORISCH EN ANDER WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK, MAG HIERMEE NIET AL TE LICHT WORDEN OMGESPRONGEN.”

bewaren die toch nooit geraadpleegd kunnen worden.

Hoe langer na de vorming van een advocatenarchief, hoe irrelevanter het idee wordt dat stukken gebonden aan het beroepsgeheim nooit geraadpleegd mogen worden. Zo bevinden zich in het Felixarchief in Antwerpen advocatenarchieven uit de negentiende eeuw. Deze bevatten mogelijk stukken die aan het beroepsgeheim van de advocaat gebonden zijn. Het is nagenoeg ondenkbaar dat vandaag iemand nog bezwaar zou maken tegen de vrije raadpleegbaarheid van deze archieven. Het Felixarchief verbindt aan deze archieven dan ook geen enkele bijkomende raadplegingsmodaliteiten. Toch zouden stukken gebonden aan het beroepsgeheim van de advocaat volgens de huidige Belgische wet- en regelgeving, ook al komen ze uit de negentiende eeuw, nooit geraadpleegd mogen worden. Na verloop van tijd moet het historisch belang kunnen primeren boven de belangen van de cliënt of de advocaat. Deze belangen vervagen in de praktijk ook met het verstrijken van de tijd, zoals het voorbeeld van negentiende-eeuwse advocatenarchieven illustreert.

Archieven zijn echter niet altijd al vele decennia oud op het moment dat ze verworven worden. Het is dus aan de archivaris om de belangen van zowel de advocaat en zijn cliënten als onderzoekers in acht te nemen en op basis hiervan geschikte raadplegingsmodaliteiten uit te werken. Deze moeten een zo ruim mogelijk gebruik van advocatenarchieven toelaten, maar tegelijk de eerbiediging van het beroepsgeheim en de bescherming van privacygevoelige informatie waarborgen.

Hoewel de kwestie rond advocatenarchieven weinig aandacht kreeg in de Nederlands- en Franstalige archivalistische literatuur, verschenen in de Angelsaksische wereld reeds enkele publicaties rond dit onderwerp. De auteurs van deze publicaties zien eveneens in dat advocatenarchieven niet zomaar vrij geraadpleegd kunnen worden door iedereen. Hierbij speelt een belangenconflict

dat door Bonnie Hobbs, in haar artikel *Lawyer's Papers: Confidentiality versus the Claims of History* wordt omschreven als een conflict tussen de "rechten van de geschiedschrijving" en het recht op informatie enerzijds en het beroepsgeheim en vertrouwelijkheid anderzijds.

Naast hun historisch belang heeft een advocatenarchief mogelijk een groot humanitair belang. Een dergelijk archief kan een belangrijk instrument zijn bij de zoektocht van burgers naar gerechtigheid of bij het laten gelden van iemands rechten als slachtoffer. Ruimer gezien kunnen advocatenarchieven dus een rol spelen bij het verdedigen van de mensenrechten. Het archief van mr. Eickhoff, dat het uitgangspunt vormde van mijn onderzoek is hiervan een perfect voorbeeld. Dit archief kan aan slachtoffers of hun nabestaanden informatie verschaffen die sinds 1944 verloren werd gewaand na de vernietiging van de archieven van de Duitse militaire rechtbanken door het terugtrekkende Duitse leger.

NAAR EEN DUURZAME OPLOSSING

Verschillende Amerikaanse en Canadese auteurs reiken bij hun beschouwingen over advocatenarchieven mogelijke oplossingen aan voor de problematiek van de toegang tot advocatenarchieven. Hierbij werd steeds een modus vivendi uitgewerkt die het zeer vertrouwelijke karakter van de informatie aanwezig in zaak- en cliëntdossiers trachtte te eerbiedigen. Toch schonden de meeste van deze oplossingen steeds het beroepsgeheim van de advocaat en zijn ze bijgevolg onwettelijk. De juridisch meest waterdichte oplossing werd uitgewerkt aan de University of Saskatchewan in Canada en beschreven door Doug Whyte in zijn artikel *The Acquisition of Lawyer's Private Papers*. Hierbij worden alle stukken die onder het beroepsgeheim vallen geïdentificeerd en voor het raadpleegbaar maken afgezonderd van de overige archiefstukken (zie schematisch overzicht). Om deze opdracht tot een goed einde te brengen nemen archiefinstellingen best zelf een advocaat onder de arm. De advocaat is niet enkel specialist ter zake, maar

bovendien dekt de archivaris zichzelf op de best mogelijke manier in tegen eventuele bezwaren. Bijv. dat de archivaris op zijn eentje de zeer vertrouwelijke advocatendossiers doorneemt. Voor deze operatie moet de plaats binnen de oorspronkelijke/aangetroffen orde van het archief goed gedocumenteerd worden. De meest voor de hand liggende oplossing hiervoor is inventarisatie. Vervolgens worden de niet-raadpleegbare stukken fysiek afgezonderd en afzonderlijk bewaard. De vrij raadpleegbare stukken kunnen daarna zonder probleem door archiefgebruikers geraadpleegd worden. Deze werkwijze schendt zo min mogelijk het beroepsgeheim. Daarnaast is ze transparant ten opzichte van de archiefgebruiker, want door de inventarisbeschrijvingen blijft de context en onderlinge samenhang van het geheel bewaard.

Toch moet bij vrije raadpleging van stukken nog steeds voorzichtig te werk worden gegaan om de bescherming van de persoonlijke levenssfeer te respecteren. Archiefinstellingen moeten hierop toezien, maar de gebruiker zelf draagt hier uiteindelijk de eindverantwoordelijkheid wanneer hij stukken uit een advocatenarchief gebruikt voor het publiceren van wetenschappelijk onderzoek. Zeer veel onderzoek kan op basis van advocatenarchief geschieden zonder dat daarvoor personen duidelijk worden geïdentificeerd in de onderzoeksresultaten. Hierbij denken we dan bijv. aan kwantitatief onderzoek. Om de bescherming van de privacy te waarborgen kunnen archiefinstellingen ook bijkomende toegangen creëren voor intern gebruik, waarin de zaak- en cliëntdossiers gelinkt worden aan de namen van de betrokkenen, als aanvulling op de publieke, geanonimiseerde inventaris.

De archiefwereld beschikt dus zeker over een theoretisch kader om de raadpleging van advocatenarchief op een verantwoorde manier te laten geschieden. Hier ligt het probleem dus niet bij het beheren van advocatenarchief. De grote juridische onzekerheid die momenteel heerst binnen de archiefwereld over advocatenarchieven is daarentegen wel een acuut probleem waar nog geen officieel antwoord

op is geformuleerd. Enkel het uitwerken van een duidelijke regeling voor de verwerving en ontsluiting van advocatenarchieven kan deze onzekerheid wegnemen. Het zou eveneens zorgen voor een uniform beheer van alle advocatenarchieven. Daarnaast kan het ook de overdracht van advocatenarchief en bijgevolg ook het wetenschappelijk onderzoek stimuleren.

Om te komen tot een duurzame oplossing voor dit probleem is in mijn ogen een versoepeling van het beroepsgeheim noodzakelijk. Het beroepsgeheim zou op termijn moeten kunnen vervallen in het belang van wetenschappelijk onderzoek. Dergelijke uitzonderingen voor wetenschappelijk onderzoek zijn niet nieuw in Vlaanderen en werden bijv. in 2010 opgenomen in het Archiefdecreet van de Vlaamse Regering met betrekking tot de openbaarheid van bestuur. Vanuit archivistisch oogpunt moet er gestreefd worden naar maximale openheid en moet een regeling zo min mogelijk restricties inhouden. Een advocaat zou in staat moeten zijn volledig op eigen initiatief zijn archief over te dragen aan een archiefinstelling, zonder zich hierbij zorgen te moeten maken over het beroepsgeheim. Uiteraard moeten vanuit de archiefwereld de nodige garanties worden geboden opdat de overgedragen vertrouwelijke informatie in veilige handen is en niet zomaar wordt vrijgegeven. Wettelijk vastgelegde raadplegingstermijnen voor informatie die onder het beroepsgeheim vallen zijn een optie. Op deze manier is de informatie voldoende lange tijd toegankelijk voor derden. Het is ook aangegeven om de zeer vertrouwelijke informatie uit zaak- en cliëntdossiers pas vrij te geven na overlijden van zowel de raadsman als van de cliënt. Dit geeft ongetwijfeld aan beide partijen een grotere gemoedsrust. Op deze manier komen ook de belangen van de advocaat en zijn cliënt op de eerste plaats, zonder daarbij in het nadeel van de archiefwereld te werken. Ook de belangen van derden die vermeld worden in de dossiers worden hierdoor gerespecteerd. Ook zij moeten in beschouwing genomen worden in het kader van de bescherming van de persoonlijke levenssfeer. Maar toch zou het

ook mogelijk moeten zijn om bepaalde dossiers vroeger vrij te geven, bijv. na toestemming van de betrokken partijen.

Tijdens het onderzoek werd contact gezocht met de Orde van Vlaamse Balies (OVV), de beroepsorganisatie voor Nederlandstalige advocaten in Vlaanderen en Brussel, en zij gaven hun officiële standpunt in deze kwestie. De organisatie staat niet echt open voor een versoepeling van het beroepsgeheim in de huidige context. Toch moet volgens de OVV ook niet gesteld worden dat het beroepsgeheim absoluut is. De problematiek moet ook op lange termijn bekeken worden, voor bijv. dossiers uit de voorgaande eeuwen. Maar het blijft essentieel dat de belangen van de cliënt boven alles primeren. De OVV pleit daarom voor een modelovereenkomst met zeer strikte beperkingen opdat er absolute zekerheid bestaat dat deze belangen gewaarborgd worden. Een dergelijke modelovereenkomst is vandaag onbestaande. De OVV zou hier dan ook graag in de toekomst werk van maken en mogelijk wordt hiervoor intern een werkgroep opgericht.

Een eerste stap in de goede richting is gezet. Maar een duurzame regeling kan enkel bereikt worden door dialoog en een modelovereenkomst waarin de belangen van alle partijen naar voren komen. Het is in eerste instantie aan de archiefwereld om de advocatuur verder te sensibiliseren omtrent hun archieven. Dit is een eerste hindernis die absoluut moet genomen worden om tot een duurzame oplossing te komen. Hiervoor is toenadering nodig tussen beide partijen en kunnen hierbij (rechts)historici betrokken worden. Een belangrijke rol is weggelegd voor de OVV, de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief en Documentatie (VVBAD), het Rijksarchief en wetenschappelijk onderzoekers van de verschillende universiteiten. Bij het uitwerken van een regeling zal echter heel wat meer komen kijken dan hetgeen hierboven zeer kort beschreven werd. Toch hoop ik dat het gevoerde onderzoek de deur op een kier heeft gezet en mogelijk mee de aanzet vormt voor het tot stand komen van een duidelijke en duurzame oplossing. ■

- 1 Dit artikel werd geschreven op basis van een stage in het kader van de master na master Archivistiek: Hedendaags Documentbeheer en Erfgoedbeheer en de bijhorende masterproef, 'Advocaten en archief. Openingspleidooi voor een duurzame oplossing'.
- 2 Over de bescherming van de persoonlijke levenssfeer bestaat in België sinds enkele decennia wet- en regelgeving, waaraan binnen de archiefwereld reeds heel wat aandacht is besteed. Het is daarom weinig zinvol dit alles te herhalen.

Literatuur:

- 'Codex Deontologie voor Advocaten', zie: <http://www.advocaat.be/page.aspx?genericid=87>, (bezoekt op 10 maart 2015).
- BEHRND-KLODT, Menzi, *Navigating Legal Issues in Archives*, Chicago, Society of American Archivists, 2008, 329 p.
- BUYLE, Jean-Pierre en VAN GERVEN, Dirk, 'Grondslag en draagwijdte van het beroepsgeheim van de advocaat in het belang van de cliënt', in: *Rechtskundig Weekblad*, 38 (2012), p. 1662-1668.
- NILENS, Harald, *Advocaten en archief. Openingspleidooi voor een duurzame oplossing*, Brussel, onuitgegeven masterproef, 2015, 135 p.
- DE PUYDT, Raoul, *Deontologie van de Vlaamse advocaat*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 263 p.
- STEVENS, Jo, 'Drie arresten en twee wetten. Vragen en antwoorden rond het beroepsgeheim van advocaten, bedrijfsjuristen en de beoefenaren van cijferberoepen', in: *Rechtskundig weekblad*, 40 (2011), p. 1666-1683.
- VAN GERVEN, Dirk, 'Het beroepsgeheim van de advocaat', in: *Tijdschrift voor privaatrecht*, 3 (2012) 4, p. 1413-1506.
- WHYTE, Doug, 'The Acquisition of Lawyer's Private Papers', in: *Archivaria*, 18 (1984), p. 142-153.